

Huizen van herstel?

Vlaamse musea en hun koloniale erfenis

Lange tijd bleven ze gehuld in museale stilte: de tienduizenden cultuurvoorwerpen die tijdens de koloniale periode naar onze contreien verscheept werden. Vandaag is die stilte doorbroken. Vlaamse instellingen zoals het MAS, het GUM, de KU Leuven en Kina staan aan het begin van een complex dekolonisatieproces. Hoe transformeren zij van statische bewaarplaatsen naar huizen van herstel?

CELINE DE GEEST

Je verwacht het niet, maar in de depots van het kleine Gentse museum voor kind en natuur Kina liggen honderden maskers, sieraden, muziekinstrumenten, bijlen en andere cultuurvoorwerpen uit Congo. Toen het museum zo'n honderd jaar geleden openging als Schoolmuseum Michel Thiery, waren ze samen met opgezette dieren te zien in een 'Congozaal'. In 2012 werden ze voor het laatst tentoongesteld. Maar waar komen al die objecten vandaan? En wat doet een museum voor kinderen in 2026 met een koloniale collectie?

Zaalzicht met Boomvaren, collectie GUM en Plantentuin, Gent, foto: Karin Borghouts

In 2023 startte al een herkomstonderzoek naar deze collectiestukken, en in 2026 begint het museum aan een participatief waarderingstraject. Samen met tal van partners onderzoekt projectcoördinator Bitshilualua Kabeya wat de 950 Congoese collectiestukken vandaag betekenen en welke toekomst ze kunnen hebben. "In Gent willen mensen een museum dat over het koloniale verleden vertelt in plaats van het gewoon te tonen. Heel veel context ging verloren, net zoals de voeling met het menselijke van die voorwerpen. Dat is een breuk die we willen herstellen"

De rol die Vlaamse musea spelen in het zichtbaar maken en kritisch benaderen van het koloniale verleden wordt steeds groter. Ze beroepen zich niet langer op een neutrale rol als bewaarplaats van koloniale erfenissen, maar nemen een maatschappelijke verantwoordelijkheid op, aangespoord door stemmen uit de diaspora. In de eerste plaats doen de instituten dat door wat ze bewaren kenbaar te maken, te bevragen en te onderzoeken. Gaandeweg wordt de brug gemaakt met de herkomstgemeenschappen en worden restitutedebatten gevoerd.

Wie mag mee aan tafel?

Aan de KU Leuven werkt onder meer Bert Demarsin (directeur Dienst Academisch en Historisch Patrimonium) aan meer transparantie over de samenstelling en herkomst van een collectie met 1.500 Afrikaanse cultuurvoorwerpen. "We hebben 2 experts die zich over de universitaire kunstcollectie buigen, zo'n 10.000 objecten in totaal, en vooral bij de etnografische collectie aan herkomstonderzoek doen." Dat onderzoek wordt vertaald op tentoonstellingsvlak. De expo *Kennis in Zicht*, in 2025 te zien in M Leuven, focuste in een van de zalen op de etnografische collectie van de universiteit. Demarsin: "De tentoonstelling benaderde de collectie kritisch, belichtte haar bela-

Mungundu, Yombe, hout, spiegelglas, metaal, textiel, vruchtenschalen, diverse andere materialen, hoogte 99 cm, Collectie KU Leuven

Senoufo-vuurspuwermasker,
collectie GUM en Plantentuin, Gent

den herkomstgeschiedenis en stelde de kennisproductie waartoe deze collectie aanleiding gaf in vraag.”

De KU Leuven heeft daarnaast een vruchtbare samenwerking met Congolese partners. In 2024 ging een delegatie van beleidsverantwoordelijken en onderzoekers naar Congo om met hun lokale tegenhangers mogelijkheden voor de collectie te bespreken. Ze stelden er de digitale databank voor aan universitaire partners, erfgoedspelers en kunstenaars. Dankzij een beurzensysteem vinden onderzoekers uit de DRC daarnaast steeds gemakkelijker de weg naar de Leuvense erfgoedcollecties.

De etnografische collectie van GUM en Plantentuin (5.000 objecten, onder meer uit Ivoorkust en Congo) wordt beheerd door conservator Hugo DeBlock, professor antropologie aan de UGent. Ook hij heeft

contacten met Congolese partners, zoals het nationaal museum in Kinshasa, maar niet rechtstreeks met specifieke brongemeenschappen. Een belangrijk pijnpunt, vindt DeBlock: “Dat instituten te veel onderling beslissingen maken en te weinig in overleg met bijvoorbeeld achterkleinkinderen van de originele eigenaars, neemt de diaspora ons kwalijk. Het restitutie debat is daarom een voornamelijk ‘wit’ onderwerp geworden. We hebben hier wel sterke stemmen uit de diaspora, maar missen de stemmen uit Congo. De witte wereld zet de krijtlijnen uit: wij zitten rond de tafel en in debatten.”

Welkom in het depot

Als de diasporagemeenschappen wel een plek aan de tafel krijgen, is dat bovendien nog te vaak als lid van een gratis focusgroep bijvoorbeeld, en niet binnen een vaste positie, vindt zowel professor DeBlock als Els De Palmenaer, conservator van de Afrikacollectie van het MAS (15.000 objecten, waarvan ruim 4.000 uit Congo). “Er is nood aan meer personeel en meer volwaardige samenwerkingen met Congolezen en hun diaspora”, zegt ze.

De Palmenaer is een van de belangrijkste drijvende krachten achter het herkomstonderzoek van het museum. Al in 2020 cureerde ze samen met Nadia Nsayi de expo *100 x Congo*, die aandacht schonk aan roofkunst. Sindsdien speelt het Antwerpse museum een proactieve voortrekkersrol voor Vlaamse instellingen met etnografische collecties.

“Na afloop van de Congo-expo namen we het initiatief voor diepgaander herkomstonderzoek. Met een projectsubsidie van de Vlaamse gemeenschap onderzochten we drie Congolese sleutelstukken aan de hand van archiefmateriaal en mondelinge getuigenissen. Dit herkomstonderzoek was deel van een van de drie ‘hersteltrajecten’ die in het MAS lopen. Zo’n traject houdt niet alleen de bekendmaking van de collectie in, maar ook een dialoog over de toekomst van de collectie. Het museum vernieuwde de vaste presentatie *Vracht* op basis van de nieuwe inzichten. We integreerden de drie Congolese cultuurvoorwerpen en informeren bezoekers duidelijker over hun status als koloniale roofkunst.”

Dit soort doorgedreven herkomstonderzoek zien onze instellingen als een eerste fase van dekolonisatie. “Alles begint bij inventariseren en registreren”, zegt professor DeBlock, “want als Congolezen niet weten dat hun patrimonium hier zit, kunnen ze het ook niet terugvragen. Mensen moeten toegang krijgen, en mijn deuren staan wagenwijd open.” Ook Bitshilualua zet de deuren van de depots open voor de diasporagemeenschap. Ze wil het erfgoed terug tot leven brengen via events, talks en expo’s. “Er is een vorm van trots die je niet kan voelen bij objecten achter glas. Het is zo mooi, wat onze voorouders gemaakt hebben, en het toont dat de clichés niet kloppen. Ik wil dat bezoekers het kunnen aanraken, dat er ruimte is voor gevoelens en nieuwe betekenissen.”

“We hebben hier wel sterke stemmen uit de diaspora, maar missen de stemmen uit Congo. De witte wereld zet de krijtlijnen uit: wij zitten rond de tafel en in debatten.”

De deur op een kier

Maar Kina en alle andere instellingen kampen met een tweede pijnpunt: voor elk hersteltraject, participatieproject en herkomstonderzoek dat ze op poten willen zetten is veel meer tijd en geld nodig dan beschikbaar wordt gemaakt. Die initiatieven pakken ze op dit moment projectmatig aan, in plaats van verankerd in de museale werking. Het zorgt ervoor dat dit broodnodige maar tijdrovende werk nóg meer tijd in beslag neemt. Concrete volgende stappen, zoals restitutie, komen daardoor in de koelkast terecht.

Els De Palmenaer: “De musea en erfgoedinstellingen doen inspanningen, maar zonder de wil van de politiek zal er weinig veranderen. Intussen is er wel een ‘Strategische Visienota Kunsten en Cultureel Erfgoed in Vlaanderen (2026-2030)’ verschenen, van minister Gennez. Daarin is er sprake van meer steun voor onderzoek en een helder kader voor koloniale roofkunst. De deur gaat dus een beetje open, maar juridisch blijven we in een vacuüm zitten. Er is geen Vlaamse of gemeentelijke wetgeving, er is enkel de federale Restitutiewet van 2022.”

➤ Mukenga masker, schenking 1950, Kina. Museum voor kind en natuur, foto: © Collectie Kina - Stad Gent

→ Donaties Dibwe dia Mwemba bekijkt Songye-beelden in het museumdepot Hessenhuis tijdens een werkbezoek aan het MAS (foto: © Els De Palmenaer)

↑ **Kuba-koningsmasker**,
AfricaMuseum, Tervuren,
foto: Studio R. Asselberghs -
F. Dehaen

↗ **Songye-krachtbeeld (nkishi)**
in het bezit van Songo Meno-
chef Nkolomonyi, begin twin-
tigste eeuw, hout, plantaardige
vezels, stukken zoogdieren- en
reptielenhuid (*Python sebae*),
glaskralen, koper, ijzer, raffia,
buffelhoorn, menselijke maal-
tanden, 90,5 x 63 x 58 cm,
MAS, Antwerpen, foto: © Bart
Huysmans & Michel Wuyts

Die wet biedt een juridisch kader voor de terug-
gave aan de DRC, Rwanda en Burundi van onrecht-
matig verworven koloniale cultuurgoederen in fe-
derale collecties, lees: de collectie van zo'n 128.000
culturele objecten van het AfricaMuseum in Tervuren.
Directeur Bart Ouvry maakt evenwel het onderscheid
tussen wetgeving en beleid: "De wetgeving is heel erg
gericht op de herkomst en de juridische context van
een voorwerp. Steeds meer realiseren we ons dat het
ook immaterieel erfgoed is. Het zijn cultuurvoorwerpen
met een grote spirituele, politieke, sociale waarde.
We moeten het breder bekijken, maar dat kunnen
we niet alleen. Die koloniale reflex moeten we achter
ons laten. We worstelen, net als vele internationale
musea, met het spanningsveld tussen de herkomst-
gemeenschappen, de instellingen en de regering. We
willen het goed doen, maar we moeten toegeven dat
we er nog niet helemaal aan uit zijn hoe dat zich pre-
cies vertaalt in de praktijk."

De afgelopen jaren voerde het AfricaMuseum
een grootschalig herkomstonderzoek naar de Con-
golese collectie: het PROCHE-project. Het onder-
zoeksteam formuleerde in februari 2026 samen met
Belgo-Congolese experts en burgers een reeks aan-
bevelingen voor de instellingen en overheden. Kort
samengevat vragen ze om een proactievere Belgische
houding, meer structurele inclusie en herstel dat ver-
der gaat dan het object op zich. Het museum plant
alvast met dat laatste aspect aan de slag te gaan door
het narratief in de vaste opstelling aan te passen, zegt

Bart Ouvry: "We kunnen veel meer doen dan het hui-
dige herkomstparcours door de vaste tentoonstelling.
De vraag rond de legitimiteit van een Afrikamuseum
moet deel uitmaken van ons verhaal. Alleen zo kan het
museum relevant blijven."

De weg van statische bewaarplaats naar een
huis van herstel is lang, maar onze musea zijn onmis-
kenbaar onderweg. Te traag, vinden vooral de diaspo-
ragemeenschappen. Ook Bitshilualua mist urgentie.
"We blijven te lang in vragen over maatschappelijke
relevantie hangen. Laten we overstappen naar con-
crete acties vanuit de diaspora en witte instellingen
die rond diversiteit werken. Zet kleine stappen tijdens
het herkomstonderzoek. Werk met het vuur van de
jongere diasporageneratie, in plaats van rond de pot
te draaien."

INFO

kina.stad.gent
kuleuven.be/ahp/kunstpatrimonium/collecties/afrikaanse-collectie
gum.gent
mas.be
africamuseum.be

ARCHIEF

**Beziel en beladen. De roof van Nkolomonyi's
krachtbeeld:** OKV 2026 (online)
okv.be/tijdschrift